УДК 336.2.026

ВДОСКОНАЛЕННЯ СУЧАСНОГО ПОРЯДКУ НАРАХУВАННЯ І СПЛАТИ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Боровик П.М., к.е.н., доцент; Лелека В.І.
Уманський національний університет садівництва

У статті досліджено недоліки сучасного механізму справляння податку на доходи фізичних осіб, основними з яких є малопрогресивна шкала ставок цього податку, відсутність порядку оподаткування доходів сім`ї загалом, а не доходів кожного громадянина окремо, а також недосконалий механізм розподілу мобілізованих сум податку між бюджетами місцевих громад. На підставі результатів аналізу, авторами запропоновано напрями вдосконалення порядку нарахування та сплати цієї податкової форми через запровадження прогресивної шкали ставок цього платежу, надання можливості його платникам обирати порядок визначення бази справляння цього податку як сукупних доходів всіх членів родини, або ж як доходів окремого громадянина, а також передбачення, що сума, податку, яку нині отримує муніципальний бюджет за місцем роботи його платника будуть розподілятись між бюджетами населеного пунктів, де працює та проживає платник цього податку.

In the article the shortcomings of the current mechanism for collecting the tax on personal income, the main ones are absence of progressive scale of tax rates , lack of order tax income families in general, and not income of each citizen individually and imperfect distribution mechanism mobilized tax amounts between budgets of local communities. Based on the analysis results , the authors suggested areas of improvement of the order of calculation and payment of the tax form by introducing progressive scale of rates of payment to allow taxpayers to elect its procedure for determining the basis for collecting the tax as the total income of all household members or income as an individual citizen and anticipation that the amount of tax, which is now the municipal budget for his job payer will be distributed among the budgets of settlements , where he works and lives payer of this tax.

Постановка проблеми. Нині одним із бюджетоутворюючих податків для вітчизняних бюджетів місцевих громад є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Слід зазначити, що з одного боку застарілі проблеми справляння цього податку, а з іншого – податкові новації, зумовлені прийняттям Податкового кодексу України та внесенням окремих змін до цього нормативно-правового акта потребують сучасного розгляду проблем справляння цієї податкової форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці нарахування і сплати податку на доходи фізичних осіб присвячено численні наукові публікації, серед яких, на наше переконання, особливої уваги заслуговують праці Соколовської А. М. [8], Тимошенко О. В. [9], Деми Д. І. [3], Тулуша Л. Д. [11]. Проте як недолікам порядку нарахування і сплати так і вдосконаленню механізму справляння прибуткового податку в дослідженнях цих, та інших науковців, на нашу думку, приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Дана стаття присвячена розробці рекомендацій щодо вдосконалення сучасного вітчизняного механізму оподаткування доходів фізичних осіб. В статті використано економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, графічний та табличний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із набранням чинності Податкового кодексу України механізм справляння податку на доходи фізичних осіб зазнав суттєвих та, в більшості випадків, позитивних трансформацій (рис. 1), зумовлених, насамперед, зміною пропорційних ставок цього податку на малопрогресивні та заміною податкового кредиту на податкову знижку [5; 6].

Податок на доходи фізичних осіб забезпечує та і раніше формував значну частину доходів вітчизняних місцевих бюджетів. Саме це демонструють дані про питому вагу цієї податкової форми в доходах муніципальних бюджетів загалом по Україні, по Черкаській області, по одному з районів Черкащини, наведені нами в табл. 1.

Платники	• фізичні особи (резиденти та нерезиденти), а також податкові агенти;
Об'єкт справляння	• заробітна плата та інші доходи фізичних осіб;
База справляння	• різниця між нарахованою заробітною платою та сумами єдиного соціального внеску, що справляються за рахунок найманих працівників, а також податкових соціальних пільг за їх наявності;
Ставки податку	• з доходів у формі заробітної плати у розмірі до 10-ти мінімальних заробітних плат (на 1 січня звітного року) – 15 % (з суми перевищення – 17 %); • для окремих видів доходів – свої ставки (дивіденди – 5 %, доходи від виграшів та призів у більшості випадків – 30 %, доходи у вигляді невчасно відзвітованих сум авансів – 15 (17) %, тощо);
Порядок обчислення і сплати	• відповідальними за нарахування і сплату ПДФО є податкові агенти, тобто роботодавці; • податок сплачується до бюджету під час виплати оподатковуваного доходу (у разі виплати доходів готівкою з каси чи в не грошовій формі – податок сплачується на наступний банківський день після такої виплати); • право на податкову соціальну пільгу має кожен громадянин, що є найманою особою, якщо розмір його заробітної плати не перевищує розміру місячного прожиткового мінімуму, діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року, індексованого на 140% та округленого до найближчих 10 грн (станом на 1 січня 2013 р. – 1610 грн (1147×140%) при цьому окремі категорії працездатних громадян мають право на підвищений розмір податкової соціальної пільги (в розмірі 150 та 200 % від її розміру для працездатних громадян); • всі фізичні особи – резиденти мають право на податкову знижку, на яку воно можуть зменшити розмір свого річного оподатковуваного доходу, реалізувати яке можна зберігаючи документи, що засвідчують витрати, ведучи облік доходів і витрат в книзі встановленої форми та подавши декларацію до ДПІ; • до податкової знижки платник податку має право віднести пожертвування та благодійні внески неприбутковим організаціям, плату за навчання себе самого, або члена сім'ї першого ступеня спорідненості, який не одержує заробітної плати (140 % прожиткового мінімуму, округленого до найближчих 10 грн за кожен місяць навчання протягом року), частину витрат на оплату лікування; • декларація подається до ДПІ за рік – не пізніше 1 травня року, що настає за звітним; • граничний термін сплати (за результатами декларування) податку – до 1 серпня року, що настає за звітним.

Рис. 1. Основні особливості сучасного механізму справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні [5]

Зокрема, показники табл. 1, демонструють наявність тенденції до щорічного (крім 2010-2011 років) зростання частки мобілізованих сум податку на доходи фізичних осіб в доходній базі локальних бюджетів як по Україні, так і по області та досліджуваному району.

Таблиця 1

Питома вага податку на доходи фізичних осіб в доходній базі місцевих бюджетів, %*

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
По одному з районів Черкаської області	42,5	46,5	46,0	43,2	47,6
По Черкаській області	40,9	42,3	43,2	42,1	45,1
По Україні	39,4	31,8	30,7	29,1	32,5

**Складено авторами за даними джерел : [1; 2] а також за даними фінансового управління в Черкаській області та фінансового управління в одному з районів Черкаської області.*

Незважаючи на позитивну динаміку щодо надходжень ПДФО до місцевих бюджетів, зазначимо, що в ході справляння цього, порівняно молодого, податку виникла низка проблем, викликаних численними змінами механізму прибуткового оподаткування громадян.

До 2004 року оподаткування доходів громадян здійснювалось відповідно до вимог Декрету Кабінету міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» [7]. У 2004 році з прийняттям Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» № 889 від 22.05.2003 року відбулось реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні [6]. Внаслідок цього прогресивна шкала ставок прибуткового податку з громадян змінилась на пропорційні ставки податку з доходів фізичних осіб, які, порівняно з попереднім періодом, значно зменшились. Крім того, в 2011 році після прийняття Податкового кодексу України ставки податку на доходи фізичних осіб стали малопрогресивними [5] та відповідають 15 % для доходів у розмірі до 10 мінімальних заробітних плат та 17 % стосовно доходів у розмірі понад цю величину.

Слід зазначити, що в результаті описаних нами реформ оподаткування доходів фізичних осіб в Україні не стало досконалим. Адже статистичні дані свідчать, що в українському суспільстві понад 90 % населення мають низькі доходи а лише біля 10 % надвисокі [4, с. 30].

На наше переконання, з метою формування в Україні оптимальної системи прибуткового оподаткування потрібно вивчити уже існуючі механізми справляння прибуткового податку в інших країнах.

Зарубіжний досвід оподаткування доходів фізичних осіб свідчить, що в більшості країн світу шкала ставок прибуткового податку з громадян прогресивна і максимальний їх розмір сягає значних величин: 40 % у Великобританії, 53 % у Німеччині, 56,8 % у Франції, 50 % у Японії та в Австрії, 55 % у Бельгії [10, с. 69-97].

Крім того, на особливу увагу заслуговує досвід прибуткового оподаткування громадян Сполучених Штатів Америки. Зокрема в США функціонує прогресивна шкала оподаткування доходів фізичних осіб зі ставками податку від 15 до 28 %. При цьому оподатковуватись за вибором платників податку можуть

або доходи окремо взятого громадянина, або ж прибутки всієї родини. В останньому випадку за базу оподаткування слугує сумарна вартість усіх видів доходів членів сім'ї за рік [10, с 93]. Слід зазначити, що нині в цій країні розмір неоподатковуваного мінімуму доходів громадян сягає 3 тис. доларів США в рік для одиноких громадян і 5 тис. доларів США для подружжя [4, с. 32-33; 10, с. 94]. Сутність американської системи оподаткування доходів громадян полягає в тому, що кожен громадянин розглядається як підприємство, яке повинне оплатити послуги з охорони здоров'я, паркування, штрафи, інші витрати, на які зменшується база оподаткування. В результаті цього, хоч ставки податку і досягають 28 %, громадяни фактично сплачують податок у розмірі 15 – 20 % від їх доходів саме за рахунок виплат платника податку на власне утримання, на розмір яких зменшуються оподатковувані доходи [8, с. 127].

Безперечно це країни з високим рівнем життя та доходів на душу населення. Україна ж створила систему прибуткового оподаткування зі значним податковим навантаженням на малозабезпечених громадян, що не є справедливим, адже громадяни в яких місячний доход більший 10 мінімальних заробітних плат сплачують податок із суми перевищення за ставкою 17 %, що несуттєво відрізняється від ставки ПДФО для громадян з порівняно низькими доходами [3], в результаті чого в нашій країні значну частину прибуткового податку за громадян України, що отримують відносно високі прибутки фактично сплачують українці з низькими доходами.

Слід також зазначити, що з 2004 року з введенням в дію Закону «Про податок з доходів фізичних осіб», в Україні неоподатковуваний мінімум доходів громадян замінила податкова соціальна пільга, порядок застосування якої практично без змін продубльовано у Податковому кодексі України. Згідно з вимогами Податкового кодексу, на податкову соціальну пільгу має право платник податку, який отримує доходи у вигляді заробітної плати, якщо її розмір за звітний місяць не перевищує місячного прожиткового мінімуму, встановленого на 1 січня звітного податкового року, збільшеного на 140 % та округленого до найближчих десяти гривень [5; 6].

Звичайно, функціонування податкової соціальної пільги дещо послаблює податковий тиск на малозабезпечені категорії громадян. Проте, на нашу думку, нині вона не забезпечує виконання одного з визначальних у світовій практиці податкових відносин принципів соціальної та фіскальної політики, згідно з яким рівень доходу, що забезпечує базові потреби громадянина, звільняється від оподаткування. Через поширення практики приховування доходів від оподаткування значна частина податкових соціальних пільг надається тим платникам, що насправді її не потребують, оскільки вони отримують порівняно високі доходи, які ними приховуються від оподаткування. Враховуючи це, на нашу думку, податкову соціальну пільгу слід замінити на звільнення від оподаткування частини заробітної плати за рахунок якої фінансуються витрати на транспортні послуги, на харчування, придбання товарів першої необхідності, тощо. Тобто, формально податкову соціальну пільгу, яка не виконує основне своє завдання – не підвищує належним чином доходну спроможність малозабезпечених громадян можна просто відмінити, одночасно дозволивши включати до по-

даткового кредиту більшу частину мінімально необхідних витрат платників податку на доходи фізичних осіб.

Іншим шляхом вирівнювання доходної спроможності малозабезпечених громадян може бути запровадження неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, що й передбачав Декрет Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» [7], який діяв в Україні до 2004 року.

При цьому, в будь-якому випадку, розмір неоподатковуваної частини доходів фізичних осіб в Україні повинен бути значно вищим від величини чинної податкової соціальної пільги, що забезпечить як зростання купівельної спроможності порівняно небагатих громадян, так і підвищення розмірів надходжень до бюджету інших платежів, зокрема податків на споживання та податку на прибуток підприємств.

Крім того, недоліком чинного механізму справляння ПДФО, на нашу думку, є те, що сума сплаченого податку надходить не до бюджету муніципалітету за місцем проживання працюючого громадянина, а до бюджету за місцем його роботи. Внаслідок дії такої норми бюджетного законодавства, працюючий громадянин не отримує соціальні послуги за місцем його проживання, що суперечить не лише принципам побудови бюджетної системи, але й здоровому глузду.

Таким чином, оподаткування доходів фізичних осіб потребує негайного та суттєвого вдосконалення, завданням якого повинно бути вирішення проблем, описаних нами в цьому дослідженні.

Зокрема, беручи до уваги низький рівень доходів більшості громадян а також враховуючи рівень безробіття в нашій країні, при оподаткуванні доходів фізичних осіб за базу оподаткування доцільно використовувати сукупний дохід усієї родини. Такий порядок можна запровадити як обов'язковий для всіх платників податку, а також як альтернативу до загальної системи оподаткування доходів громадян, що закріплена Податковим кодексом України. Тобто сім'я може оподатковувати доходи як окремо, так і в сукупності, як сумарний дохід усіх членів родини. Це дозволить мінімізувати податковий тиск на малозабезпечений прошарок населення, оскільки в деяких родинах працездатною особою є один член сім'ї.

Досягти соціальної справедливості та максимального економічного ефекту при оподаткуванні доходів фізичних осіб, як показали результати дослідження, можливо лише шляхом запровадження прогресивної шкали ставок прибуткового податку. При цьому верхня межа ставок за такої моделі оподаткування доходів громадян має бути досить високою. Описана нами модель передбачає існування великої кількості встановлених соціальних, майнових вирахувань, податкових кредитів, або економічно обґрунтованого неоподатковуваного мінімуму. Тому пропонована податкова форма буде досить громіздкою, хоч і забезпечуватиме формування значної частини доходів бюджетів та вирівнюватиме купівельну спроможність малозабезпечених громадян.

Крім того, з метою вирішення проблеми бюджетного розподілу сум податку на доходи фізичних осіб, необхідно змінити його механізм, передбачивши при цьому, що сума податку, яку нині отримує муніципальний бюджет за міс-

цем роботи його платника буде розподілятись наполовину між бюджетами населеного пунктів, де працює та де проживає особа, що його сплачує.

Висновки. Аналіз проблем справляння податку на доходи фізичних осіб засвідчив, що не дивлячись на те, що ця податкова форма забезпечує надходження значної частини доходів місцевих бюджетів, сучасний механізм її нарахування і сплати не позбавлений суттєвих недоліків, основними з яких є малопрогресивна шкала ставок цього податку, відсутність порядку оподаткування доходів сім`ї загалом, а не доходів кожного громадянина окремо, а також недосконалий механізм розподілу мобілізованих сум податку між бюджетами місцевих громад.

З метою вдосконалення механізму справляння податку на доходи фізичних осіб необхідно запровадити прогресивну шкалу ставок цього платежу а також дозволити платникам обирати порядок визначення бази справляння цього податку як сукупні доходи всіх членів родини, або ж як доходи окремого громадянина, а також передбачити, що сума, ПДФО, яку нині отримує муніципальний бюджет за місцем роботи його платника буде розподілятись між бюджетами населеного пунктів, де працює та проживає платник цього податку.

Подальші наукові розвідки в даному напрямі фінансово-економічних досліджень, на нашу думку, необхідно присвятити моделюванню наслідків пропонованих нами змін до механізму справляння податку на доходи фізичних осіб для місцевих бюджетів та його конкретних платників.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний моніторинг : аналіз виконання бюджету за 2009 рік. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/ File/Budget-Monitor/KV_IV_2009_Monitoring_ukr.pdf.

2. Бюджетний моніторинг : аналіз виконання бюджету за 2012 рік. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.ibser.org.ua/UserFiles/ File/Budget-Monitor/KV_IV_2012_Monitoring_ukr.pdf.

3. Дема Д. І. Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників у США і Україні. / Д. І. Дема – Житомир : Полісся, 2001. – 228 с.

4. Демиденко Л. М. Оподаткування доходів громадян: досвід США та України. / Л. М. Демиденко // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 30-33.

5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755–VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/2755-17.

6. Про податок з доходів фізичних осіб : Закон України № 883-4 від 22.05.2003 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу : – // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». – 2003.

7. Про прибутковий податок з громадян : Декрет Кабінету Міністрів України від 26.12.92 року № 13-92. [Електронний ресурс] – Режим доступу : – // Ліга: еліт Закон Copyright: ІАЦ «Ліга». – 2013.

8. Соколовська А. М. Реформування податку на доходи фізичних осіб : очікувані наслідки та проблеми. / А. М. Соколовська // Наукові праці НДФІ. – 2003. –№22. –С. 120-127.

9. Тимошенко О. В. Світовий досвід прибуткового оподаткування населення / О. В. Тимошенко // Наукові праці НДФІ. – 2004. – №1-2. – С. 51-59.

10. Ткаченко Н. М. Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність : навчально-методичний посібник / Н. М. Ткаченко., Т. М. Горова, Н. О. Ільєнко – К. : Алерта, 2004. – 554 с.

11. Тулуш Л. Д. Розвиток системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників в умовах членства в СОТ / Л. Д. Тулуш // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – С. 46-60.

Рецензент – к.е.н., професор Аранчій В.І.